

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LX

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаји,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пићер, др Слободан Реметић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сџанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ћујић, др Егон Фекејге, др Викџор Фридман*

Главни уредник:
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
2004

Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе

Реферати са Међународног научног скупа о лексикографији и лексикологији одржаног у Београду и Новом Саду од 10. до 12. априла 2001, Издање Српске академије наука и уметности, Матице српске и Института за српски језик САНУ, рецензенти академик Милка Ивић, Иван Клајн, дописни члан САНУ, проф. др Даринка Гортан-Премк, проф. др Вера Васић, Нови Сад — Београд, 2002, 380 страна.

Српска лексикографска школа годинама улаже значајан и нада све вредан труд да повремено (зависно од могућности) окупи најзначајније српске лексикографе и лингвисте, као и наше иностране колеге, с циљем — да се заједнички преиспита, анализира и сумира домет савремене српске лексикографске праксе и саопште научни резултати лексикографске теорије у нас и у свету, а у светлу савремених научних схватања која се тичу или се могу тичати ове важне језичке делатности. Научни скуп о којем је реч заправо је, од 1982. године, пети по реду.

Када се у рукама нађе каква књига, природно је да се најпре погледа садржај. У овом случају, кад је пред нама зборник радова са петог Међународног научног скупа о лексикографији, поглед се с једнаким занимањем зауставља како на списку тема тако и на списку аутора.

А садржај казује да зборник обухвата 41 научни рад домаћих и иностраних аутора, таквих међу којима су и најпознатија и најзначајнија имена, као Милка Ивић, Зузана Тополињска, Јуриј Апресјан, Иван Клајн, Предраг Пипер, Бранко Тошовић, Лили Лашкова, Драгана Мршевић-Радовић, Драгољуб Петровић, Богољуб Станковић, Гордана Јовановић, а међу такозванима „осталима“ (што никако није класификација мање значајних) — и Даринка Гортан Премк. А кад помињемо њу, морамо особито истаћи да она није само један од аутора у зборнику, и не само једна од најкомпетентнијих српских лексикогра-

фа, већ, у овом случају, и главни инспиратор и остварилац овог међународног лексикографског скупа, у који је, рецимо и то, уложила колико огроман организациони напор толико (могу ли се тако изразити) и сав свој лексикографски ентузијазам и лингвистичку страственост. И мислим да је важно и да је право да се то и овом приликом каже, јер без такве њене воље и напора ми данас не бисмо имали повода за излагање о делу којим се овом приликом бавимо.

Неће, међутим, бити право, што неће моћи да се каже и све друго што би се о самом зборнику и његовим ауторима могло рећи. Права је грехота (коју, нажалост, не можемо избећи) не рећи о свакоме аутору и о сваком раду више него понеку реч, јер само понеку реч рећи, није праведна мера коју вредност објављених радова заслужује.

Читајући радове у зборнику, рекли бисмо да се тематски могу сврстати (не строго номенклатурно) у неколико уочљивих кругова: један, који се бави прагматичном лексикографијом, дакле анализама и вредностима примењивим у изради речничких корпуса; други, који се бави научном анализом и теоријским уобличавањима лингвистичко-лексикографских проблема, трећи, који чини неколико радова везаних за израду семантичко-деривационог речника и, четврти, који експлицира могућности компјутерске технике у изради лексикона, и, најзад, неколико радова који се баве темама од општијег значаја за лексикографију и лексикологију.

Ми знамо да је српска лексикографска школа на самом свом почетку, а и доцније, заправо за све време свог бивствовања, лексикографску теорију градила у самој пракси (попут оне Леонардове максиме да је „теорија наука сва практична“), стварала ју је и усавршавала у процесу обраде огромне лексичке грађе, из које су искрсавали и навирали проблеми за које није увек имало правих или потпуних одговора ни прагматичне, а понајмање теоријске вредности. То се — судећи по избору тема које су и овога пута биле предмет интересовања појединих аутора — може запазити и овом приликом.

Један круг радова, као што смо поменули, обухвата тематски блок који се управо бави таквим, свакодневним питањима и проблемима обраде речничких сегмената и израде речника уопште, указујући на њих или као на опште тешкоће или као на могућа решења изведена из искуственог становишта.

Занимљив је у том правцу рад и сам наслов рада **Милке Ивић** — *Нека размишљања о лексикографско-лексиколошким проблемима*, којим се, поред других елемената, експлицира за лексикографе интересно запажање о појави фаворизовања именица на рачун глагола, онда када се уместо једне глаголске лексеме употреби конструкција,

типа: глагол + именица, као: *јружии иомоћ* (место *иомоћи*); *даџи иодришку* (место *иодржати*) при чему су сами глаголи (*даџи*, *јружии*) мање или више семантички испражњени (исп. семантичку разлику глагола *даџи* или *јружии* у исказима: *даџи иодришку* насупрот *даџи јабуку*, *јружии иодришку* насупрот *јружии руку*), с тим што је у посматраној релацији именичка јединица информативно релевантнија од глаголске. С тим у вези, Милка Ивић напомиње да би при лексичком описивању ваљало идентификовати и одређену општелингвистичку релевантност, односно утврђивати систем како да се глаголска семантика распоређује унутар своје комплексно устројене лексичке ознаке.

У извесном смислу, на овај начин размишљања надовезују се још неки радови:

О прагматично-теоријском домену лексикографске праксе говори рад **Мирослава Николића** — *Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика*. Ту се готово таксативно наводе примери недоумица којима се носе сарадници великог Речника САНУ, таквима као што су: дилеме при идентификовању и успостављању одредница које се — (не) јављају (само) као синтагматске конструкције општег или номенклатурног типа, попут *змијски кукуруз* и *змијска глава* и њиховог места у алфabetару; затим, тешкоће око обраде одредница које имају хомонимно-граматичке одлике, нпр. глагол *односиџи* = носити, а *односиџи се* = имати одређени однос; затим, проблем приоритета у вези са напоредним облицима плуралија и сингуларија тантум типа *лестџица/лестџице*; начин сигурнијег утврђивања егзистенцијалних облика одређеног, односно неодређеног придевског вида, таквих као: *диваљ/дивљи*, *задружан/задружни*, *стџочан/стџочни*; систем идентификовања трпних и радних глаголских придева у односу на праве придеве; недоумице око обраде хомонимних речи и др. Николић заправо указује на читаву палету проблема који у пракси искрсавају и од лексикографа захтевају неодложна решења и мериторна опредељења и онда када за њих заправо нема увек ни са теоријског и са лексикографског стајалишта сигурнијих одговора.

Рад се, међутим, не бави само инвентаром свакодневних проблема у лексикографској пракси, већ нуди и могућа решења, па отуда обрада ове теме представља и својеврстан инспиративни подстицај за додатна истраживања на општелингвистичком плану, а у областима које и иначе чекају на научна и теоријски сигурнија становишта.

Рад **Милана Шипке** *Енанџиосемија у српском језику* бави се занимљивом појавом у вези са речима, особито глаголима (нпр. типа *сумњаџи*, *санкционисаџи*, *биџисаџи*), дакле таквима који, зависно од

контекста и тумачења, могу истовремено обележити два, али међусобно сасвим супротна значења (нпр. *сумњаџи* = *вероваџи*, али и *не вероваџи* у некога или у нешто; *бийисаџи* = *јосџојаџи*, али и *не-сџајаџи*, *биваџи* у *јрошлосџи*). Реч је о теми коју аутор препоручује за потпуније истраживање, мада је она интересантнија као лингвистички феномена него као лексикографски проблем.

Иван Клајн се такође позабавио „несвакидашњим“ речима (семантичким скуповима такозваним „серијским одредницама“) и њиховом обрадом у речницима, о таквима као што су *имена слова* (типа *бе, еф, дубл ве, јоџ*), *музичких ноџа* (*високо це, еф, ха*), *бројева, мерних јединица, дана у недељи, војних чинова, хемијских елеменаџа* и сл. и то — њиховим лексичким пољима, с једне, и начином (неједнообразне) семантичке и лексикографско-правописне обраде у нашим и (напоре до посматрано) у неким страним речницима, с друге стране. Клајн указује на потребу да се такве „серијске одреднице убудуће идентификују и систематски дефинишу“.

О *јроблемима вишечланих („сложених“) лексема у лексикографској јракси*, говори рад (под тим насловом) **Љиљане Недељков** која овакве појаве посматра на инвентару материјала РМС. Закључак до којег је дошла указује на то да се неједнако (готово без чврстих одређења) успостављају вишечлани искази, што се доводи у везу са начелним (и теоријским) ставовима, али и питањима шта јесте, а шта заправо није лексикографска сложена (фразеолошка) јединица.

Међу радовима који лексикографима могу послужити као индуктивно-прагматичан путоказ истиче се напис **Милице Радовић-Тешић** — *О сџејенасџом јредсџављању значења речи* — који на материјалу Речника САНУ и аутентичним примерима анализира проблем одређивања хијерархијског следа значењских нијанси. Реч је — рећи ће ауторка — о нечему што „на први поглед све изгледа једноставно, а у пракси, међутим, то ни издалека није тако“. А како то изгледа у пракси показује њена уистину и занимљива и стручна елаборација.

У сличном правцу усмерена су истраживања и запажања **Лили Лашкове** која у свом ради *Сџајус и обрада јридевских сложеница у српском језику* аргументује свој „предлог“ по којем би придевске сложенице ваљало да се лексикографски обраде на основу актуелне синтаксичке конструкције с типолошком дистинкцијом придева, таквих као што су *лакоаџлеџичарски, безразложан, фоџогеничан, јолијезички, јолугоџов* и сл.

Посебну пажњу привући ће свакако рад **Драгољуба Петровића** *Дијалекаџска лексика и речник сџандардног језика*. Петровић, наиме,

тражи одговор за проблем који не мало мучи лексикографе с обзиром на недовољно прецизиране критеријуме о томе не само шта од обимне дијалекатске грађе треба унети, већ и шта од тога не унети у речнике стандардног, књижевног језика. Ово утолико пре што статистички подаци које је Петровић извео говоре да је у најновијим речницима (Речнику МС и Речнику САНУ) више од 50 % дијалекатских речи које се не могу сматрати ни књижевним ни стандардним. Имајући то у виду, Драгољуб Петровић је покушао да „осмотри најмаркантније особености по којима се нестандардност, односно дијалекатска маркираност речи може одредити“. У том правцу он успоставља 5 параметара по којима се реч може означити као дијалекатска у односу на оне речи и облике које се могу стандардизовати. У којој мери његови ставови одиста могу послужити лексикографима као оријентир, остаје да се тек на комплетнијем материјалу провери.

Инструктивне импулсе од посебног интереса за лексикографију пружиће и радови: **Гордане Вуковић** *Ойшћа и терминолошка лексика у лексикографској пракси*; затим рад **Мирјане Јоцић** *Лексика у медијима — лексика у речницима*; **Милорада Дешића** *Речници стандардног језика и његовост*, **Егона Фекете** *Ујошребна вредност лексема и лексикографска дефиниција* и др.

Од тема које се баве специфичним питањима лексикографске праксе истичемо истраживања: **Гордане Јовановић** *Сћара лексика у савременим двојезичним речницима*, **Милане Раднџ-Дугоњић** *Српски језички шћи и ѡредовна лексика*, **Твртка Прчића** *Двојезична лексикографија и енглеско-српски / српско-енглески ойшћи речник: ѡшребне и захћевне новог века*; **Мирјане Бурзан** *Сћашћус глаголских именица у двојезичним речницима*; **Јулијана Рамача** *Рад на Речнику русинског народног језика*; **Гордане Штасни** *Хијеронимијски и хијонимијски односи у медицинској терминологији са лексиколошког и лексикографског сћановишћа*.

Знатније су, међутим, заступљени радови који аналитички и с претензијом на теоријска уобличавања разматрају поједине или општије проблеме лексикологије и одраз ових изучавања у лексикографији.

У овом домену ваља истаћи теоријско-прагматичну анализу **Стане Ристић** која (не по први пут) минуциозном експликацијом истражује и дефинише типске, категоријске вредности компонената експресивне лексике (објективне, субјективне, денотативне и конотативне, емотивне, стилске и др. одлике експресива) указујући на конкретне примере њихове презентације у речницима (особито у Речнику САНУ) и на начин како су, као модели, идентификовани и обрађени или би требало

да буду обрађени у лексикографској реализацији. Њена теза се своди на закључак да —структурални, прагматички и функционално-стилски параметри (које је она идентификовала) омогућавају системско, типско представљање у дескриптивном речнику, полазећи од когнитивног „садржаја“ експресива и адекватне употребе одговарајућих квалификатора, детерминатора и синонима у дефиницијама.

Особито интересовање изазивају и радови на теме: *О њринцију градуелности у лексикографском ојусу Предрага Пипера*; *Афиксоиди и морфемизације Јелке Матијашевнић*; *Унутрашња и спољна лексичка динамика и њена лексикографска обрада Данка Шипке*; *О различитим врстама значења глаголског ѡрефикса -раз Душке Кликовац*; *о Систему глаголских дирекција Бранка Тошовића*; *о Дојунским синтагмама с ѡредлогом на у речнику*, рад Владиславе Петровић; *о Актуелним ѡштацима српске фразеологије* излагање Драгане Мршевић-Радовић с посебним нагласком на презентацији фразеологије у описном и фразеолошком речнику; затим рад Влада Ђукановића *Негирање боје у логици и лингвистици*, док рад Зузане Тополињски инсистира на морфосинтаксичким информацијама у речнику по систему валенције глагола, именичких и придевских колокација, изведених у пуној сагласности између граматичке и лексикографске интерпретације.

Неколико радова (Даринке Гортан-Премк, Рајне Драгићевић, Вере Васић и Гордане Нејгебауер) посвећено је темама о *семантичко-деривационом речнику* који је, у међувремену, као прва свеска „Човек — делови тела“, објављен 2003. године и који је и у нашој и у иностраној лексикографској (и не само лексикографској) и лексиколошкој јавности већ добио изузетно ласкаве похвале као јединствено дело ове врсте, па радове на ову тему нећемо овом приликом експлицирати.

Пажњи, међутим, свакако неће промаћи ни радови који се тичу симбиозе лексикографије и компјутерске технологије. О томе пише наш истакнути лингвиста-информатичар Душко Витас у раду: *Унутрашња и спољна лексичка динамика и њена лексикографска обрада* и Хелмут Калб: *Разматрања о састављању деривационих гнезда ѡмоћу комјутера*.

Међу радовима наших иностраних колега и гостију запажена су следећа излагања: **Юриј Д. Апресян** под насловом *Смыслы 'знат' и 'считат' в системе русского языка*; **Марина Яковлевна Гловинская** на тему *Лексикографическая трактовка глаголов обозначающих речевые акты*; **Људмил Спасов** са темом *Префиксиие како информатори за глаголската видска конфигурација*, **Галина Лилич-Ольга Тро-**

Фимкина — *Традиција и нове подходе в лексикографическом описании библеизмов современного русского литературного языка (из опыта работы над новым словарем)*, те — **Krystyna Kleszczowa** на тему *Neologizmy a problem ewolucji systemu slowotwórczego*, те рад **Снежане Валковске** *Инџенџијално-синџаксички речник на македонскиџе глаголи*, радови који, иако засновани на српском материјалу, имају универзалну и инструктивно-подстицајну упоредну вредност и за наша истраживања.

Овине, дакако, није споменуто све што је не само спомена већ и посебне пажње вредно. Уопштено узев, зборник се заиста може похвалити високом научном вредношћу и својеврсним доприносом ономе што је и био циљ научног скупа, а то је — осавремењивање српске лексикографске теорије и лексикографске праксе, с једне стране, и научне размене мишљења и провере онога што је до сада учињено и што би у области којом се лексикографија бави ваљало учинити.

Наравно, вредност и труд аутора имаће утолико већи резултат и значај уколико нађу своје место и у лексикографској пракси, а тиме, посебно, и у српској лингвистичкој науци уопште, чиме ће и постављени циљ научног скупа бити на најбољи начин отелотворен.

Београд

Егон Фекеџе